

Jan Mazur *OSPPE*

NOWY ŁAD MIĘDZYNARODOWY

– ujęcie leksykograficzne*

Pojęcie ładu międzynarodowego¹ wpisuje się w logikę ładu jako takiego, który oznacza pewien sposób zorganizowania i funkcjonowania określonego społeczeństwa. W sensie ścisłym wskazuje na ład odnoszący

* Artykuł stanowi rozwiniętą wersję hasła: *Ład międzynarodowy* opracowanego dla *Encyklopedii Katolickiej KUL*.

¹ W opracowaniu wykorzystana została następująca literatura: *O nowy ład międzynarodowy: raport dla Klubu Rzymskiego*, praca zbiorowa, red. naukowa J. Tinbergen, tł. W. Rączkowska – S. Rączkowski, PWE, Warszawa 1978; J. Kulig, *Nadzieje Trzeciego Świata: Nowy Międzynarodowy Ład Ekonomiczny*, wyd. KiW, Warszawa 1981; C. Archer, *International Organizations. Key Concepts in International Relations*, London 1983; S. P. Huntington, *Transnational Organizations in the World Politics*, w: *Perspectives on World Politics*, wyd. R. Little & M. Smith, London 1990; *Nowy ład międzynarodowy in statu nascendi*, red. W. Malendowski, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Poznań 1993; Z. J. Pietraś, *Wyłanianie się Nowego Ładu Międzynarodowego*, w: *Historia – Polityka – Stosunki Międzynarodowe*, Warszawa 1994; J. Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945-1994*, Warszawa 1994; T. Łoś-Nowak, *Ład międzynarodowy*, w: *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski – R. Herbut, wyd. „Atla”, Wrocław 1995, ss. 197-199; J. Stefanowicz, *Ład międzynarodowy: doświadczenie i przyszłość*, wyd. Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996; S. P. Huntington, *Der Kampf der Kulturen, Die Neugestaltung der Weltpolitik im 21. Jahrhundert*, München 1996; T. Łoś-Nowak, *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota – mechanizmy działania – zasięg*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997; Taże, *Państwo jako uczestnik stosunków międzynarodowych*, w: *Studia z teorii polityki*, red. A. W. Jabłoński – L. Sobkowiak, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998, t. 2, ss. 79-96; J. Höffner, *Chrześcijańska nauka społeczna*, Wydawnictwo Fundacji ATK, Warszawa 1999, ss. 242-256; A. Barcik, *Organizacja Narodów Zjednoczonych*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, PWE „Polwen”, Radom 2003, ss. 329-331; S. Beretta, *Ocena etyczna globalizacji*, tł. A. Malina, w: *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia gospodarczego*, red. J. Kupny – S. Fel, Księgarnia Św. Jacka, Katowice 2003, ss. 235-249.

się do społeczności międzynarodowej, głównie do relacji pomiędzy państwami i narodami, stanowiący wymóg koordynacji odpowiedniego współistnienia a także współdziałania na niwie gospodarczej, politycznej, prawnej, społecznej i kulturalnej, któremu towarzyszy funkcjonowanie także określonego ładu moralnego.

Chociaż w historii ludzkości zawsze można wyróżnić pewne elementy ładu międzynarodowego, które stały się przedmiotem refleksji wielkich myślicieli (np. św. Augustyna zaliczanego do prekursorów prawa międzynarodowego i w pewnym sensie również organizacji narodów a nawet władzy ponadnarodowej, czy św. Tomasza z Akwinu – twórcy metafizycznej wizji owego ładu (*ordo*) w ramach koncepcji *universum*, a zwłaszcza jej szczególnego odpowiednika: *universitas humana*), to jednak w sensie ścisłym za tego rodzaju ład uważa się kategorię wyrażającą „porządek” polityczny, jaki ukształtował się w świecie po II wojnie światowej w ramach całościowego systemu stosunków międzynarodowych.

Ład międzynarodowy ukształtowany po 1945 roku (tzw. ład jałtański) charakteryzował się heterogenną, dwubiegunową strukturą stosunków międzynarodowych, dla których głównymi wyznacznikami i gwarantami były dwa supermocarstwa: Stany Zjednoczone Ameryki Północnej (USA) i Związek Sowiecki (ZSRR). Wyznacznikami jałtańskiego, zimnowojennego ładu, będącego konsekwencją zobowiązań przyjętych przez wielkie mocarstwa podczas konferencji w Jałcie na Krymie oraz w Poczdamie były następujące elementy:

a) akceptowane przez obie strony reguły zachowań w wymiarze międzyblokowym na okres pokoju oraz na wypadek konfliktu zbrojnego,

b) uznanie siły militarnej za środek niezbędny w dwubiegunowym systemie międzynarodowym nie wyłączając prawa do użycia broni masowej zagłady,

c) uznanie równowagi militarnej za element systemu bezpieczeństwa międzynarodowego oraz

d) integracja wewnątrzblokowa podtrzymywana ideologią ostrzegającą stronę przeciwną jako ustawiczne zagrożenie.

Wspomniane elementy utwierdzały *status quo* na kontynencie europejskim i w świecie oraz usprawiedliwiały politykę przywracania równowagi sił przez państwa przywódcze w dwubiegunowym świecie. Jałtański ład międzynarodowy utrzymywał się do czasu zakwestionowania jego podstaw strukturalnych i ideologicznych na skutek procesów społecznych, których cezurę stanowi rok 1989, kiedy to funkcjonujący w ramach starego ładu system bezpieczeństwa dwubiegunowego zaczął się załamywać.

Aktualnie trwa proces tworzenia się nowego ładu międzynarodowego, zapoczątkowany m. in. zmianami dokonującymi się w Europie Wschodniej, których radykalizm doprowadził do zburzenia jałtańskiego „porządku” politycznego świata, wprowadzając element chaosu, niepewności, konfliktu oraz dezintegracji w tym regionie. Istotny wpływ na ów proces wywarła także ewolucja, jaką Europa Zachodnia przeszła od Traktatów Paryskich z 1951 roku do Traktatu w Maastricht, dającego początek Wspólnocie (Unii) Europejskiej, poszerzanej na początku XXI wieku o nowe kraje członkowskie z wyraźnym ukierunkowaniem na centralizację swoich struktur. Utworzony przez Unię Europejską model scalania organizmów gospodarczych, technicznych, finansowych itp. stanowi przejaw tworzenia się nowego ładu międzynarodowego, który charakteryzują również tendencje do podobnych zmian występujące w innych regionach świata, np. w Ameryce, gdzie USA, Kanada i Meksyk utworzyły wspólną strefę ekonomiczną NAFTA (*North American Free Trade Agreement*).

W obecnym procesie tworzenia się nowego ładu międzynarodowego panuje przekonanie, iż nie może on przyjąć jednego z trzech tradycyjnych, „czystych” typów ładu społecznego: „przedstawień zbiorowych”, monocentrycznego czy policentrycznego, ale powinien stanowić typ mieszany, uwzględniający ideę porządku opartą na utrzymaniu i rozwijaniu w możliwie najwyższym stopniu partycypacji wszystkich podmiotów życia międzynarodowego. Coraz bardziej dojrzewa świadomość, iż wiele problemów społecznych (np. zorganizowana przestępczość, międzynarodowy terroryzm, prostytucja, choroby cywilizacyjne), ekonomicznych (np. nierównowaga surowcowa, różnice technologiczne, nierównowaga potencjałów gospodarczych) czy politycznych (np. naruszenie praw człowieka na forum ustawodawczym) wymaga rozwiązań kompleksowych pozostających nie tyle w gestii poszczególnych państw, ale całej społeczności międzynarodowej. Na tym polu niezbędna jest działalność takich struktur i organizacji międzynarodowych (rządowych i pozarządowych), jak Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Unia Europejska, Międzynarodowy Czerwony Krzyż, Amnesty International, Greenpeace, Bank Światowy, Interpol i wielu innych, które stanowią o kształcie nowego ładu międzynarodowego.

W dyskusji nad założeniami tworzącego się ładu przewijają się rozmaite kierunki i postawy. Aktualnie można wyróżnić trzy główne nurty, które wyraźnie dominują w tego rodzaju dyskusji. Należą do nich:

a) nurt realistyczny, który określa ład międzynarodowy jako „ład potencjałów” i „funkcję stabilnego zrównoważonego układu sił między-

narodowych” – rzeczywistość zdolną wyłonić nowe centra decyzyjne, określić nową strategię rozwoju oraz ustalić nowy układ sił między podmiotami gospodarki światowej;

b) nurt idealistyczny – odwołujący się do świadomości wspólnych wartości i interesów scalających państwa na poziomie społeczności światowej, który nowy ład postrzega jako funkcję takich systemów wartości jak, prawa człowieka, demokracja, poszanowanie zobowiązań międzynarodowych, respekt dla odmienności religijnych, narodowych, kulturowych, itp.;

c) kierunek oparty na analizie międzycywilizacyjnych różnic i konfliktów, gdyż z nich – zdaniem jego przedstawicieli – wyłania się nowy porządek światowy, którego zwornikiem jest kulturowa i cywilizacyjna odmienność zasadniczych dla systemu międzynarodowego kręgów i wspólnot lokalnych.

Nowy ład międzynarodowy uwarunkowany jest faktem powszechnej współzależności i towarzyszącym jej zjawiskiem globalizacji, której promotorami czy nawet protagonistami są nie tylko poszczególne państwa, ale przede wszystkim silne instytucje międzynarodowe, np. Światowa Organizacja Handlu (WTO – *World Trade Organizations*). Globalizacji towarzyszy jednak marginalizacja polegająca na wykluczeniu znacznej części ludzkości z uczestnictwa w procesie integracji, wskutek czego świat został dramatycznie podzielony przez biedę na dwie części: bogatych i ubogich. Aby właściwie ukierunkować globalizację (w szczególności oznacza to odpowiednie „zarządzanie” współzależnością) i tym samym przezwyciężyć marginalizację, konieczne jest niejako rozerwanie dwóch zamkniętych kręgów, którymi są wzrost wyłącznie ilościowy (w wielu wypadkach nieukierunkowany) krajów zaawansowanych w rozwoju oraz postępujący regres krajów gospodarczo zacofanych. W tym splocie uwarunkować dojrzewa koncepcja ładu międzynarodowego lansująca rzeczywistość i skuteczną *governance* globalizacji. Oznacza ona nie tyle rząd (międzynarodowy) w sensie wykonywania władzy decyzyjnej, lecz raczej pewną zdolność przeznaczania i nakierowywania całości relacji ekonomicznych (i nie tylko) w stronę celu, którym jest dobro wspólne, poprzez uprawnione na poziomie globalnym i skuteczne procedury decyzyjne.

Istnieje przekonanie, iż model przyszłej *governance* powinien opierać się na ładzie dotychczasowych państw narodowych, na sile międzynarodowych instytucji oraz na woli samego społeczeństwa, wyrażającego w ten sposób swoją polityczną i kulturalną orientację i zdolność twórczą (S. Beretta). W tym świetle nowy ład międzynarodowy może

i powinien wyrażać poglądy i postawy uniwersalistyczne, proglobalne (zmierające w stronę *governance*), przewyciężając separatyzm i partykularyzm. Przyjmuje się, iż jego struktury mogą przybrać kształt jednego z pięciu możliwych systemów: zerobiegunowego, unipolarnego, bipolarnego, tripolarnego i multipolarnego.

W dyskusji nad założeniami nowego ładu międzynarodowego uczestniczy także Kościół katolicki, głosząc – zgodnie ze swoją misją – transcendentną wizję ładu, wedle której każdy ład w życiu doczesnym powinien stanowić odbicie porządku zaszczipionego społeczeństwu ludzkiemu przez Chrystusa. Samo zaś budowanie społeczności ogólnoludzkiej w duchu sprawiedliwości, odpowiedzialności i solidarności, Sobór Watykański II uznaje za obowiązek wynikający z prawa naturalnego.

Współczesne nauczanie kościelne w zasadzie ogranicza się do podkreślania aspektów etycznych (moralnych), które stanowią także treść wysiłków dyplomatycznych Stolicy Apostolskiej i dialogu Kościoła ze światem w kwestii ładu społeczno-moralnego o zasięgu światowym. Niejako punktem wyjścia jest rozdział V konstytucji soborowej *Gaudium et spes*, akcentujący konieczność pokojowej współpracy między narodami w ramach wspólnoty narodów i instytucji międzynarodowych, w których może i powinna wyrażać się skuteczna, przeniknięta duchem Ewangelii, obecność chrześcijan.

Niematy wkład doktrynalny w rozwój ładu międzynarodowego posiada nauczanie papieży: Jana XXIII (zwłaszcza w encyklice *Pacem in terris*, gdzie zasygnalizowana została niewystarczalność obecnego systemu władzy międzynarodowej dla realizacji ogólnoludzkiego dobra wspólnego), Pawła VI (m. in. w encyklice *Populorum progressio*, akcentującej ideę integralnego i solidarnego rozwoju ludów i narodów), a nade wszystko Jana Pawła II, który sprawy międzynarodowe postrzega holistycznie i wieloaspektowo, rozwijając i pogłębiając afirmację człowieka i wartości ludzkich osadzonych w ogólnoswiatowym humanizmie personalistycznym. Nawiązując do tworzącego się nowego ładu międzynarodowego (porządku światowego), wskazuje na konieczność przestrzegania praw człowieka, w szczególności zaś praw rodziny. Wiele miejsca poświęca problemowi, jakim jest zagrożenie pokoju w świecie. Fakt konfrontacji „kultury śmierci” i „kultury życia”, będącej następstwem braku szacunku do życia ludzkiego to kolejne ostrzeżenie papieskie, skierowane pod adresem współczesnej cywilizacji naznaczonej sekularyzacją i ateizmem, pragmatyzmem i materializmem.

Jan Paweł II formułuje konkretne zadania stojące przez tymi, którzy ponoszą odpowiedzialność za kształt tworzącego się ładu międzyna-

rodowego. Najważniejsze z nich to: przestrzeganie praw osoby ludzkiej, zabezpieczenie warunków pokojowego współistnienia i współdziałania ludów i narodów w oparciu o prawdę, wolność, równość, partnerstwo, dialog, środki dyplomatyczne i zasady życia społecznego – braterstwo, miłość, solidarność, pomocniczość i dobro wspólne. Wedle tego nauczania, istotne znaczenie dla ładu międzynarodowego ma również rewizja struktur istniejących organizacji międzynarodowych, zwłaszcza Organizacji Narodów Zjednoczonych, oraz reforma instytucji demokratycznych kapitalizmu (por. RH 15-17; SRS 26, 43; DM 12; CA 60).

Poza Kościołem katolickim nie mała aktywność w kształtowaniu moralnych podstaw porządku światowego przejawia szczególnie Światowa Rada Kościołów. Nie bez znaczenia jest także oddziaływanie wyznawców religii niechrześcijańskich, wśród których wyjątkową uwagę a często także niepokój opinii światowej budzi postawa fundamentalistów muzułmańskich, usiłujących dokonać „islamizacji” świata, co jednak stanowi wyraźną przeszkodę w wysiłkach ludzkości na rzecz ładu międzynarodowego.

THE NEW INTERNATIONAL ORDER

Summary

International order is an instance of order in the sense of the manner of organisation and functioning of a given society. Thus, it relates to society in its international aspect and encompasses appropriate co-existence (and possibly co-operation) in economic, political, legal, social and cultural matters whose co-ordination is the basis of relations between states and nations. When understood in this way, order in general is as a rule accompanied by the existence of a functioning moral order.

Current sociological and political thinking equates the international order to the political structure that emerged after the Second World War in the context of the system of international relations as a whole. The so-called “Yalta system” was a heterogeneous bipolar arrangement of international relations whose principal drivers and guarantors were two superpowers, the USA and USSR. This system's continuity was interrupted in 1989 when social processes led to the questioning of its structural and ideological basis.

At present we are witnessing the formation of a new international order needed to replace the Yalta political system that has since crumbled. A considerable influence on this process of development is the transformation of Western Europe into the European Community that continues to expand with the addition of new member states. The European model of integrating economic, technical, financial and other spheres of activity is a clear indication of the evolution of a new international order. Similar tendencies can be identified in other parts of the globe, the formation of a common economic zone in the Americas by the USA, Canada and Mexico being an example (N.A.F.T.A. North American Free Trade Agreement).

The basis for this new world order is a universal interdependence accompanied by the phenomenon of globalisation that is supported (and even actively encouraged) not only by individual states, but principally by strong international institutions such as the W.T.O. (World Trade Organisation). It is becoming evident that, in the new order, separatist and individualistic attitudes are yielding to contrasting pan-global and pro-global attitudes and positions. It is generally assumed that the ultimate structure will be one of five possible types; nonpolar, unipolar, bipolar, tripolar or multipolar.

The aim of the article is a comprehensive treatment of these issues, however the approach is restricted in that its themes are developed from the topic "International Order" (Ład międzynarodowy) as given in the Catholic Encyclopaedia (Encyklopedia Katolicka) published by Katolicki Uniwersytet Lubelski (Catholic University of Lublin).

Translated by Kazimierz Stefek *OSPPE*